

פנינים משולחן רבינו

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצלה"ה

- פרשת מסעי תשע"ז -

הטוב והמטיב

תו יש לשאול, כשמת הכהן גדול והרוצחים יוצאים לחפשי מהעיר מקלט, האם מברכים ברכת הטוב והמטיב.

ויש לומר דאין לברך הטוב והמטיב על מות יהודי, וכי תימא הא אמרינן בגמרא ברכות (נ"ט ב') דאם מת אביו והוא יורשו, בתחילה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוב והמטיב, התם מברך הטוב והמטיב על הנכסים שיוורש, והמיתה הוה רק סיבה לירושה, משא"כ בעיר מקלט, שהנידון לברך על המיתה, וזה לא מצינן.

והנה אם כהן גדול מסתלק בפה, נמי יוצאים מהעיר מקלט, וכדייקינן מהגמרא (שם) דאם הכהן גדול נמצא חלל, אם מותה כהונה, יוצאים מעיר מקלט, ובזה יש לדון מהו לענין הטוב והמטיב. [ועיין בדרך שיחה ח"ב פרשת מסעי שדן בזה].

קושיית החזון יחזקאל

כָּל מִכָּה נִפְשׁ לִפִּי עֲדִים יִרְצֵחַ אֶת הָרֹצֵחַ וְגו' (ל"ה ל')

הנה איתא בקרא דההורג נפש חייב מיתת בית דין. ואיתא בקרא יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו (דברים מ"ז ז'), והיינו דהעדים שהעידו שחייב מיתה הם ממיתים אותו במיתת בית דין.

והנה אמרינן בגמרא מכות (ה' ב') לענין עדים זוממין, דאם בית דין עדיין לא הרגו זה שהעידו עליו למיתה, אז העדים זוממין נהרגין, אבל אם כבר הרגוהו, אין נהרגין, דאמרינן 'כאשר זמם ולא כאשר עשה'.

והנה דזכירנא מכבר הימים דהקשה הגאון בעל החזון יחזקאל זלה"ה, אמאי אמרינן דאם כבר הרגוהו אין נהרגין, תיפוק ליה דהויין רוצחים, דהא יד העדים תהיה בו בראשונה, ונמצא דהעדים שהרגוהו במיתת בית דין הויין רוצחים, דהרי ידעו על עצמם שהעידו עדות שקר, ואם כן אע"פ דאין חייבים מיתה מצד עדים זוממין, מכל מקום חייבין מצד שהם רוצחים. [וכבר הקשה כן בתשובות בית יצחק (אה"ע ח"א סי' צ"ח אות ג')].

ויש לדון ליישב בכמה אנפי:

תירוץ א' - התראה

וכי תימא משום דלא התרו בהם, הא לחד תנא, חבר אין צריך התראה מכיון דידוע מעצמו, והרי כולי עלמא ידעי דאסור להרוג. והוסיפו, דאף אם הוה רוצח בלא התראה, הא עכ"פ מכניסין אותו למות בכיפה.

תירוץ ב' - חייב מיתה אחרת

יש לומר דהרגו אין נהרגין הכוונה בדין עדים זוממין, דאם היה דינו בעדים זוממין, היה מיתתו כאשר זמם על השני, כגון בשריפה או בסקילה, אבל אין הכי נמי יהא חייב סיף מדין מיתת רוצח.

תירוץ ג' - נקטעה יד העדים

הנה אמרינן בגמרא סנהדרין (מ"ה ב') דאע"פ דאם נקטעה יד העדים פטור, דבעינן יד העדים תהיה בו בראשונה וליכא, אבל אם היו העדים גידמין מעיקרא, כשרים, דאמר קרא 'יד העדים' שהיתה כבר. ואם כן יש ליישב דאירי קרא בעדים זוממין גדימין מעיקרא, נמצא דהעדים לא הרגוהו.

תירוץ ד' - עדים כהנים

הנה במצוות עשה דיד העדים בראשונה, יש לעיין מהו כשהעדים הם כהנים, דאינם יכולים להרוג שאסור להם להיטמא למת.

מיתת כהן גדול

כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ (ל"ה כ"ח)

הנה איתא בקרא דהרוצח יוצא מעיר מקלט במיתת כהן גדול. ויש לדון בזה בכמה נידונים:

א. כהן גדול שמת מהו לענין קבורה

הנה אמרינן בגמרא מכות (י"א ב') דרוצח שהרג בשוגג וגלה לעיר מקלט, ומת בעיר מקלט, קוברין אותו שם, דילפינן מקרא 'אשר נס שמה', שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו.

ואחר כך כשמת הכהן הגדול, מוציאין עצמותיו מהעיר מקלט, ומוליכין אותם לקברי אבותיו, דילפינן מקרא 'ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו', איזהו ישיבה שהיא בארץ אחוזתו, הוי אומר זו קבורה. [ופירש רש"י, דלשבת בארץ פירושו קבורה שהיא בתוך הקרקע].

והנה אמרינן במשנה (שם) דכהן גדול שהרג את הנפש וגלה לעיר מקלט, אינו יוצא משם לעולם. [דאינו יוצא במיתת כהן גדול שנתמנה תחתיו, דהרי הוא לא היה עדיין כהן גדול בשעת הגמר דין].

ויש לעיין כשמות, האם חייבים לקבורו בעיר מקלט. ולכאורה אין חיביים, שהרי כל רוצח בשגגה, כשמת הכהן גדול מוציאין את עצמותיו, ואם כן האי כהן גדול נמי ייצא במיתת עצמו.

[וראיתי בשם דברי יחזקאל (סי' כ"ב אות כ"ג) שאין מוציאין את עצמותיו, אך בצפנת פענח בהגהות כתב כדברינו, ונשאר בספק].

ב. האם גואל הדם יכול להרוג הכהן גדול

הנה יש לעיין בכהן גדול שהיה בעיר מקלט ויצא מחוץ לעיר מקלט, האם מותר לגואל הדם להורגו.

וצדדי הספק, דלחד גיסא הרי אם אזלינן בתר השתא, הא השתא חייב בגלות, ואם כן כשיצא מעיר מקלט יכול גואל הדם להורגו, אמנם לאידך גיסא, הרי אם אזלינן בתר לאחר שיהרגנו, להאמור כבר אינו בר גלות, דהרי מוציאין את עצמותיו, ואם כן אסור לגואל הדם להורגו.

[א"ה, והרי כתב בחזון איש (ח"מ ליקוטים סי' כ"ג) שרוצח שיצא מעיר מקלט, ומת כהן גדול, נפטר מגלות, ואסור לגואל הדם להורגו. ועיין עוד בערוך לנר (שם ד"ה ונסתפקתי)].

ומשמע כהצד השני דאזלינן בתר קודם ההריגה, ומותר לגואל הדם להורגו.

עוד בענין מיתת כהן גדול

הנה יש לדון ברוצח בשגגה שיצא מעיר מקלט, וגואל הדם נתן לו מכת מות, ועד שמת הרוצח, מת הכהן גדול, האם מקרי רוצח.

וצדדי הספק, האם אזלינן בתר מעשה זריקת החץ, ואם כן הרי באותה שעה היה מותר להורגו, או דילמא אזלינן בתר שעת התוצאה, והרי באותה שעה כבר מת הכהן גדול והיה אסור להורגו.

וזה תליא בזרק חץ על נכרי שעומד להכנס למקוה ולטבול כדי להתגייר, והחץ יפגע בו בהיותו במים לאחר שחלה הגירות, דאם אזלינן בתר שעת המעשה, הרי עדיין הוה נכרי ופטור, אמנם אם אזלינן בתר שעת התוצאה, הרי כבר התגייר וחייב.

ויש לומר דאזלינן בתר שעת התוצאה וחייב, ואם כן הכי נמי דכוותה.

ובפשוטו הם לא יתרגומו, אבל אחרים יתרגומו, ואע"י דבנקטעה יד העדים נפטר ממיתה, אך זה דמי לגדמים מעיקרא. ואם כן יש ליישב קושיין דאירי באופן דהוי כהנים.

[אך היכא דלאחר גמר דין קיבל העד נזירות עולם, דמעכשיו אסור לו ליטמא, יש לומר דיפטר הנידון דדמי לנקטעה. אמנם יש לומר דכייפינן ליה לישאל].

תירוץ ה' - לא עלתה בידם

עוד יש ליישב, דהנה מבואר במשנה (שם מ"ה א') דאם רצו העדים להורגו ולא עלתה בידם, אז יד כל העם באחרונה. ואם כן נימא דאירי דוקא באופן דלא עלתה בידי העדים זוממין להורגו.

תירוץ ו' - העדים היו נהרגים

הנה עדים שהעידו שפלוני חייב מיתה, ואחר כך אינם רוצים לקיים מצוות עשה דיד העדים, לכאורה כפינן אותם לקיימו, ואיכא דסברי דבעשה כופין אותו עד שתצא נפשו ועד בכלל.

נמצא דמכיון שאם העדים לא היו הורגין הנידון למיתה, היו הורגים העדים, אם כן נהי דהעדים זוממין שיועדים דהוה שקר אסור להם להורגו, דברצחא אמרין דיהרג ואל יעבור, מכל מקום אם יהרגו פטורים מעונש, כמו שכתב הרמב"ם (פ"ה הל' יסוה"ת ה"ד) דבהני דדינא יהרג ואל יעבור, אם בכל זאת עברו, אינם נענשים.

ואם כן יהא נחא קושיין, דהעדים פטירי ממיתה משום רוצחים, דהרי הוה אונס.

אך יש לדון דהכא חייבים מיתה, דלא חשיב אונס, דהרי על ידי ששיקרו, גרמו לעצמם שיכריחו אותם. ויש לומר דתליא בפלוגתא ריב"ש (סי' קע"ה) ומהרי"ט (ח"א סי' כ"א) המובאת בישועות ישראל (סי' כ"א סק"א) האם בכהאי גוונא חשיב אונס. ולא עיינתי כלל וכתבתי רק להעיר.

ומכל מקום אם עד שתצא נפשו עד ולא עד בכלל, לכאורה חייבים מיתה, דהרי לא הוה אונס דמיתה.

תירוץ ז' - נאמנים רק כלפי העדות

הנה שמעתי מההחזון יחזקאל לתרץ, דלענין נידון דרצחא לא מהימנינן למזימים, שהרי באמת אמאי מאמינים להמזימין, מאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני, אלא דגזירת הכתוב היא דמאמינים למזימים, ואם כן יש לומר דנאמנות המזימים רק כלפי העדות אך לא למילי אחרים.

ונמצא דהמזימים נאמנים רק לענין דהזוממין היו עמנו במקום אחר, אבל אין נאמנין לענין שהעדים הרגו אדם שאינו חייב מיתה. אך צריך תלמוד בעיקר היסוד, דהרי כיון דמאמינים למזימים, בפשוטו מהימנינן להו אכולה מילתא, דלא מפלגינן בזה.

ויש לדון בדברי החזון יחזקאל בכמה אנפי:

א. מיושב קושיית ברוך טעם

הנה לדבריו אתי שפיר קושיית הברוך טעם. דהנה איתא במשנה בראש השנה (כ"ב א') לענין עדות החודש, שעל מהלך לילה ויום מחללין את השבת ויוצאין לעדות החדש.

והקשה הברוך טעם (מובא בספר חידושי מהרא"ל ראש השנה כ"ה ב') דהקשה לו הברוך טעם, וכן מובא בספר עטרת חכמים להברוך טעם בחידושים למסכת שבועות ל' ד"ה דלכאורה) היאך העדים מחללין שבת כדי לבוא להעיד, הא בכהאי גוונא דיחללו שבת לא תהא עדות כשרה כלל, דהרי הוה עדות שאי אתה יכול להזימה, דאם יזימו אותם, איגלאי מילתא דכבר נפסלו מקודם, דאשתכח דקודם העדות חיללו שבת בחינם ונפסלו לעדות מחמת החילול שבת, והרי אם איגלאי דנפסלו מקודם לא נענשים מחמת ההזמה, ואם כן הוה עדות דאינו יכול להזימה, והיכי מקבלינן עדותם.

ולהאמור אתי שפיר, דהרי באמת לא מאמינים להמזימים לענין הא דהזוממין חיללו שבת.

ב. נשבעו שהעדות אמת

הנה נפקא מינה, בעדים שהוזמו, ונשבעו הזוממין שאמת אמרו, האם הזוממין פסולינן לעדות מצד שבועת שקר.

ובשלמא מפאת ההזמה אין לפוסלם, כגון שהוזמו גם על דבר אחר ונפסלו בודאי מחמת הזמה שניה, ועשו תשובה, באופן שהשתא כשרים, ונשבעו השתא על האי עדות שהוא אמת. ובפשוטו נפסלו, דכיון שהוזמו אמרין דמהימנינן לבתראי לכל מילי.

ג. האם נאמנין להמזימין לפסול העדים הראשונים

הנה יש לדון דתיקשי קושיית הברוך טעם לא מצד דנאמין להמזימין מצד הזמה, אלא דנאמינן מצד דהם פוסלים הזוממין, דהנה אע"פ דשני עדים אחרונים אינם נאמנים יותר משני עדים הראשונים, דהוה תרי ותרי, מכל מקום נאמנים לפסול העדים הראשונים בגלגולותא, דהרי לענין זה העדים הראשונים אינם נאמנים על עצמם. ואם כן הכי נמי נימא דנאמין להמזימין דהעדים פסולים לעדות מכיון דחיללו שבת.

אך הנה תיקשי בכל הכחשה דנאמין לבתראי בעדותם שהראשונים פסולים, וכדאמרין דמהימנינן משום גלגולותא. אלא בפשוטו כיון דהנידון אינו לפוסלם אלא על המאורע, אם כן הרי המאורע בספק.

ולפי"ז הדין נותן דהיכא דהוה הכחשה והראשונים נשבעו שדבריהם אמת ומעידים המכחישים שנשבעו שקר, לא יפסלו הראשונים, דאכתי חשיבא נידון על המאורע, ואף היכא דהמאורע אינו נוגע השתא.

והלכך על כרחך קושיית רבנן בתראי לא מפאת נאמנות המזימים לפוסלם לחילול שבת מדין גלגולותא, דמשום הא הוי ספק, אלא משום הזמה, וחזינן מזה דפסיקא להו דנאמנות הזמה לכל מילי.

מזיד הייתי

הנה אמרין בריש מכות, עדים שהעידו באיש פלוני שחייב גלות, והוזמו, אין אומרים יגלה זה תחתיו, אלא לוקין ארבעים, דילפינן מקרא 'הוא ינוס', הוא ולא זוממין.

והקשו התוספות (שם ד"ה מעידין) היאך העדים יכולים לחייבו גלות בעדותן, והא הרוצח יכול לומר מזיד הייתי ואין כאן חיוב גלות.

וכמו הא דאמרין בגמרא בבא מציעא (ג' א') דעדים שהעידו דפלוני אכל חלב, לא יכולים לחייבו קרבן, דהאוכל יכול לומר מזיד הייתי.

[ותירצו התוספות דאירי כשראו בו רגלים לדבר שנשטמ הברזל מקתו ואיכא למימר דלא נתכוין].

והקשה מהרש"א, היאך כתבו תוספות שיכול לטעון מזיד הייתי, הרי הקשו תוספות בבבא מציעא (ג' ב' ד"ה מה) דאינו יכול לטעון כך משום דאין אדם משים עצמו רשע, ובשלמא התם תירצו תוספות שנאמן משום שאינו רוצה להביא חולין בעזרה, אך הכא דאינו מביא חולין בעזרה, אם כן לא נאמינו שהוא מזיד, ואם כן לא קשה קושיית התוספות.

ומצאנו כמה דרכים ליישב:

א. רוצה לעלות לרגל

הנה יש ליישב קושיית מהרש"א, דכמו דכתבו התוספות דנאמן לומר מזיד הייתי כדי שלא להביא חולין בעזרה, אם כן הכי נמי נימא דנאמן לומר מזיד הייתי ואיני חייב גלות, כדי שיוכל לקיים המצוה דעלייה לרגל. וכך כתב בתפארת ישראל (וכין אות ו').

ובכוס ישועות תירץ, דרצונו להעיד עדות מצוה, דאם חייב גלות לא יוכל לצאת מעיר מקלט כדי להעיד. [וצריך עיון דיכול לשלוח בכתב להסוברים דמהני בכתב].

וכן יש לומר עוד, דאירי דרבים צריכים לו כיוצא בן צרויה, או רופא שמרפא חי נפש. [וכמבואר במשנה במכות (י"א ב') דאין יוצאין מעיר מקלט גם להני דברים. ועוד עיין בתפארת ישראל שם שמיישב גם כך].

ובאהבת איתן נחלק על התפארת ישראל, דהנה כשאומר מזיד, הרי יכניסו אותו למות בכיפה. וכוונתו דהא בין כך לא יעלה לרגל דהרי ימות בכיפה. [וכן תיקשי לשאר תירוצי הנ"ל].

ולעני"ד צריך עיון לומר דכשאומר מזיד הייתי באמת יכניסוהו לכיפה, אלא יש לומר דנקטינן כדבריו רק לפוטרו מקרבן וגלות.

ועשה. והלכך עדיפא להיות בשב ואל תעשה ע"י הנכרים, מאשר לא להניח עצמו ואז הוה ליה בקום ועשה. והנה לדברי החזון איש אין ראייה לדינא דהחזון יחזקאל.

ג. הוכחה דהוה רוצח גמור

יש להוכיח כהנ"ל דבאמת אמרינן דחשיב רוצח גמור, כיון דעל ידי גופו נהרג התינוק, אע"פ שאחר זורק אותו, דהנה כתבו תוספות בכתובות (ל"ג ב' ד"ה דילמא) דמי שנמצא על הגג, ונפל על ידי רוח מצויה והרג אדם, חייב גלות, ולא אמרינן דהוה כדינא דהגמרא בבא קמא (כ"ו ב') דאם היתה אבן מונחת לו בחיקו ולא הכיר בה ועמד ונפלה והרג אדם פטור מגלות.

[ויש לעיין בהעלוהו לגג באונס, והחליט להשאר שם, ואחר כך נפל ברוח מצויה, האם יהא חייב גלות, ואולי חשיבא קום ועשה מה שנשאר כמו בשהייה בבית המקדש, ואולי נפילתו היא קום ועשה. ובאמת אף אם חשיב שב ואל תעשה, אין לי ראייה דפטורים מגלות בשב ואל תעשה, ונפקא מינה בנפל ברשות הרבים באונס, ולא קם אע"פ שהיה יכול לקום, ואז נפל אחר עליו ונהרג].

והנה אם אומרים לו להביא אדם לכאן כדי לזורקו על התינוק, ודאי דייהרג ואל יביאו, אך אינו ראייה דבנידון דידן חשיבא רוצח, דהרי אף בכלי נשק אסור לו למסור, ויהרג ואל יעבור, (כדכתב הריטב"א בפסחים שם), והבאת עצמו לא גריעא מהבאת כלי נשק.

היאך ילפינן לגילוי עריות

הנה כתבו התוספות בפסחים (שם) דהא דאמרינן בגילוי עריות דיהרג ואל יעבור, היינו דוקא כשעושה מעשה, אבל היכא שהיא קרקע עולם ולא עבדה מעשה, הא ילפינן מרוצח דבשב ואל תעשה אינו חייב למימסר נפשיה.

ותיקשי, דאם נימא דבהנח עצמך על התינוק לא הוה רוצח כלל, אלא הוה ליה כאבן ביד המאנס, אם כן תיקשי על התוספות, היאך ילפינן גילוי עריות בשב ואל תעשה, מרוצח בשב ואל תעשה, הא התם לא הוה רוצח כלל.

[ויש לדחוק דמכל מקום הקישא הוי, דבשפיכת דמים שב ואל תעשה שרי דלא הוה רוצח, ואם כן הוה הדין בגילוי עריות, וכן מבואר באור גדול שם, אך הוא דוחק].

ויש ליישב דברי התוספות בג' אופנים:

א. באמת חשיב רוצח גמור

חדא, יש ליישב דברי התוספות, דבאמת גם בשב ואל תעשה חשיב רוצח גמור, כיון דעל ידי גופו נהרג התינוק, אע"פ שאחר זורק אותו. וכמו שהוכחנו לעיל (אות ג') מתוספות בכתובות.

ב. איכא גוויי דהוה רוצח

תו, דהנה כתב הגר"ח (תחילת הספר) דנהי דבגוונא דמשליכים על התינוק, לא הוה רוצח כלל, אבל משכחת לן גוויי דהוה רוצח אלא בשב ואל תעשה. וממילא ילפינן גילוי עריות מאופן זה.

[ולכאורה היינו בכגון שעומד בחלון היחידי בחדר, ופגיו כלפי חוץ והדלת סגורה, ועל ידי שעומד בחלון אין אוריר בחדר, והאדם בחדר בפנים מת, דזה הוה רוצח גמור על ידי עמידתו, אף כשעמד בחלון לפני שהשני נכנס].

ג. אסור גם להביא אבן

עוד יש ליישב באופן ג' דברי תוספות, דהנה כתב בריטב"א בפסחים (כ"ה א') דאם אומר נכרי לישראל תן לי כלי נשק על מנת להרוג, ואם לא אהרגך, יהרג ואל יעבור, ואם כן מאי מקשינן דהוה ליה כאבן ביד הזורק, הא באמת אסור גם להביא אבן.

אבל באמת אופן זה אינו מספיק, דהיכא דהוה בשב ואל תעשה, כגון דיכול למנוע לקיחת הנשק, פשיטא דאין צריך למסור עצמו, לא מפאת דינא דשב ואל תעשה, אלא מפאת דהוה רק מניעת הצלה, ובה פשיטא מהא דר' עקיבא דחיי קודמין. [וכדכתב באור גדול דמה שהביא במנחת חינוך (מצוה רצ"ה) ראייה לדינא דהתוספות מר' עקיבא דחיי קודמין, אינו ראייה, דהתם רק מניעת הצלה].

ב. עיר שרובה רוצחים

הנה אמרינן בגמרא (שם י' ב') עיר שרובה רוצחים אינה קולטת, שנאמר 'ודבר באזני זקני העיר ההיא' ולא שהושוו דבריהן לדבריו.

ולפי זה יש ליישב עוד, דאם היה מזיד ויבוא לעיר מקלט ונעשה רובה רוצחים, גורם שלא תקלוט, והוה שלא כדון, לכן אומר האמת שהוא מזיד.

ג. אומר מותר קרוב למזיד

הנה אמרינן בגמרא מכות (ז' ב') דלענין חיוב גלות, ממעטינן מקרא דבשגגה פרט לאומר מותר, דקרוב למזיד הוא ופטור מגלות. [ובתוספות (שם ד"ה אלא) ביארו דכתיב שגגה יתירה].

ולפי זה תירץ בשבות יעקב (ח"א סי' ק"ע) שהא שכתבו תוספות דיכול לומר מזיד הייתי, הכוונה דיכול לומר אומר מותר הייתי, דהוה שוגג קרוב למזיד, והרי בזה אינו משים עצמו רשע.

משא"כ לענין אכילת חלב דגם אומר מותר חשיב שוגג, אם כן האומר מזיד כוונתו למזיד גמור, ורק בזה הקשו התוספות דאין אדם משים עצמו רשע. וכך כתב בדובב מישרים (ח"ג סי' ס"ח), ובספר העיקרים (להגרש"א איגר, אין אדם משים עצמו רשע ענף א').

וצריך עיון הא נמי באומר מותר משים עצמו רשע לפי שהיה פושע. ויש ליישב.

[ויש לבאר בדרך השבות יעקב, דלא חשיב שמשים עצמו רשע מכיון דרוצה לעלות לרגל, וכי תימא דאם כן יכנס לכיפה, על זה נימא דלא איירי דיאמר דהיה מזיד גמור אלא יאמר דהיה אומר מותר].

רציחה בשב ואל תעשה

הנה אמרינן בגמרא פסחים (כ"ה ב') דבשפיכות דמים יהרג ואל יעבור, והיינו דאם נכרי אומר לו להרוג לפלוני, ואי לא אני יהרוג אותך, חייב ליהרג ולא להרוג השני, דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דההוא גברא סומק טפי.

אך כתבו תוספות בפסחים (שם ד"ה אף) דהיינו דוקא כשהנכרי אומר לו להרוג בידים, אבל אם אומר לו הנכרי הנח לזרוק עצמך על התינוק ואם לא תיהרג, אינו חייב למסור עצמו כדי להציל חברו, דאדרבה איכא למימר מאי חזית דדמיה דחבריה סומק טפי דילמא דמא דידה סומק טפי.

והנה דן באור גדול (הל' יסודי התורה פ"ה ה"ב) האם בכהאי גוונא הוה ליה רוצח, אלא דהוה בשב ואל תעשה, או דילמא לא חשיב רוצח כלל, דהוה ליה כאבן בעלמא ביד הרוצח.

ויש לדון בזה בכמה אנפי:

א. שב ואל תעשה עבירה קלה

הנה יש להקשות, דאם נימא דבהנח לזרוק עצמך על התינוק חשיב רוצח, אמאי באמת שרי מפאת מאי חזית הפוך, הרי מכל מקום יש כאן עבירה דרציחה בשב ואל תעשה.

וכך הקשה באור גדול (שם). והסיק דהביאור הוא דרציחה בשב ואל תעשה קילא. נמצא דאע"פ דמשום פיקוח נפש יכול להציל התינוק, וכך לא יעבור על עבירה דרציחה בשב ואל תעשה, מכל מקום שרי להציל עצמו, אע"פ דיעבור על עבירה דרציחה בהתינוק.

ונמצא לפי"ז דאם ב' אנשים בשבי בסכנה, ואחד כהן ואחד ישראל, ורק אחד יכול לברוח במכונית, ובמכונית יש כזית מן המת דכהן מוזהר עליו, לא אמרינן דרק הישראל יציל עצמו ויברח, אלא שרי גם לכהן להציל עצמו ולברוח, אע"פ דכך יעבור על איסור טומאת כהנים, דהרי טומאת כהנים הותרה משום פיקוח נפש.

וזהו כפיסקא דשמעתי מהחזון יחזקאל, דאם יש רופא שמקבל בשבת שתי הודעות על חולים, ולאחד יכול להגיע בחמש דקות ברגל, ולהשני יכול להגיע בחמש דקות רק במכונית, קאמר החזון יחזקאל דיעשה מה שירצה. ולהאמור מתבאר כן מדברי האור גדול.

ב. ביאור החזון איש דהוה רוצח על עצמו

אמנם מצאנו תירוץ אחר אמאי שרי רציחה בשב ואל תעשה אף אם חשיב רוצח, דביאר בחזון איש (גליון הגר"ח בריש הספר) דאם לא יניח לזרוק עצמו, גם כן הוה רוצח דהרי הורג עצמו, וזה הוה בקום

לרמב"ן חלוק רציחה

הנה הבאנו לעיל דעת התוספות, דגילוי עריות בשב ואל תעשה, דשם אין סברא זו, ואם כן אמרינן דאסור גילוי עריות בשב ואל תעשה.

ובדעת תוספות צריך לומר דסברי דגילוי עריות הוה כמו רציחה, ונמצא דגם לענין גילוי עריות אמרינן דאז יעבור על רציחה בעצמו, או יעבור על גילוי עריות דדמי לרציחה, ואם כן מאי חזית להיפוך.

אך דעת רמב"ן דמהא דבגילוי עריות יהרג ואל יעבור, חזינן דחמירא גילוי עריות מנפשות, ואם כן בשב ואל תעשה עדיף שימות ולא יעבור על גילוי עריות החמירא. וזהו פלוגתא רמב"ן ותוספות.

ולפי"ז אם יש לאשה ברירה, או שיזרקו ע"ג תינוק והיא בשב ואל תעשה, או גילוי עריות בשב ואל תעשה, לרמב"ן יזרקוה, ולתוספות גילוי עריות.

א. כאבן ביד המאנס

יש ליישב דברי הרמב"ן, דהנה אם נימא דבשב ואל תעשה לא הוה רוצח כלל, אלא הוה ליה רק כאבן ביד המאנס, אם כן הא דברציחה שרי בשב ואל תעשה היינו דוקא משום דלא הוה רוצח כלל, משא"כ בגילוי עריות.

אבל באמת, אינו מספיק, שהרי כתבנו לעיל ליישב דברי התוספות בג' דרכים היאך ילפינן גילוי עריות דשב ואל תעשה מרוצח דשב ואל תעשה. [וכי תימא לדרך הראשון הנ"ל, נימא דהרמב"ן פליג, הרי אם נימא בתוספות דלא דמי לאבן, קשה לומר דרמב"ן פליג בזה].

ב. באמת אסור להניח עצמו שיזרקו על התינוק

אופן ב' ליישב דברי הרמב"ן, דבאמת יחלוק על התוספות, ויאמר דכשם דאסרינן גילוי עריות בשב ואל תעשה, הכי נמי נאסור שפיכות דמים בשב ואל תעשה, ובאמת אסור להניח עצמו שיזרקו על התינוק.

אבל דרך זו צריך עיון, שהרי דין התוספות מוכרח, כמו שכתב בחזון איש [גליון הגרי"ח] דהיאך אפשר לומר דלא כהתוספות, הרי אם לא יניח עצמו הוה ליה רציחה בקום ועשה כלפי עצמו.

ג. שאני לענין רציחה דבין כך עובר

אופן ג' יש לומר בדעת רמב"ן, דאדרבה כיון דברציחה הדבר פשוט כתוספות דשב ואל תעשה שרי, כיון דיש איסור רציחה לבי הצדדים, [כדברי החזון איש הנ"ל דיש איסור רציחה על עצמו], ממילא אי אפשר

עניני שבת

הא דלא הוה מוקצה היינו רק מפאת דראוי לבהמה, ולא מפאת דחזי לאדם.

ג. גרעיני תפוחים

הנה כתב בבאור הלכה (סי' ש"ח סעי' ל') דגרעיני תפוחים לא הוה מוקצה, דזימנין דאכיל הגרעינים עם התפוחים. ותיקשי פירורים נמי, אמאי אמרינן דהוה מוקצה כשאין בהמות, הא זימנין אכיל לכולהו.

ולעני"ד מה שכתב הבאור הלכה עם התפוחים, הכוונה דאוכל הגרעינים גם לאחר שאוכל התפוחים, נמצא דחזי לאכילת אדם.

ולמה שהעירו לעיל נחא, דלעולם פירורים לא הוה מוקצה כשאין בהמות, דהרי חזי לאדם, ולא הוה נולד. [וכשיש בהמות, תלי בר' שמעון ור' יהודה שיהא נולד, ולר' שמעון לא הוה נולד דראוי לבהמות].

תו העירו ליישב האי קושיא דתפוחים כנגד פירורים, דפירורים הוי נולד, אבל גרעיני תפוחים לא הוה נולד דלא נשתנו. ולעני"ד משמע דגם בכהאי גוונא חשיבא נולד.

ד. איכא בהמות בעיר

לענין הא דחזי לבהמה כשאכא בהמות בעיר, הנה לכאורה אם אין עירוב בעיר, אם כן לא יוכלו להגיע לבהמה, ואם כן נימא דחשיב כעיר שאין בהמות.

ובהמות הפקר לא מהני לזה דאסור להאכילן, דאין מזונותיהם עליך. אך העירו, דמכל מקום לא הוה מוקצה דיכול לזכות בהם בקנין חצר ואז הוי מזונותיהם עליך, והזכיה מהפקר היא לדבר מצוה, באופן שהמוקצה מפרע לו אע"פ דלא הוה גרף של רעי, ואין מיגו דאתקצאי כי בכניסת השבת לא הוה מוקצה. ולפי זה אם היה קליפות בערב שבת לא נימא לה. והא דהוה בידו לא מהני. [והא דאם עשה תנאי בערב שבת לא הוה הטבל מוקצה משום בידו, שאני התם דלא דחיה בידים ויושב ומצפה, אך יש לעיין ביום טוב להמחמירם כר' יהודה ביום טוב].

מוקצה בפירורים

הנה אמרינן בגמרא שבת (קמ"ג א') דפירורים פחות מכזית לא הוה מוקצה כיון דהויין מאכל בהמה.

נמצא דאם ליכא בהמה בעיר, אם כן הוה הפירורים מוקצה, וכדחזינן בדברי הפוסקים (א"ה, עיין שו"ע סי' ש"ח סעי' כ"ט) לענין עצמות וקליפות וגרעינים, דדוקא כשיש בהמה בעיר.

א. היאך שרי לאכול הפירורים

הנה יש לעיין, כשאין בהמה בעיר, אם אדם רוצה לאכול הפירורים שאין בהם כזית, אמאי שרי ליה. [ואם היה דעתו מתחילה לאכול הכל, הוה ליה חשיבות של כזית ואינו פירורים].

וכי תימא דעכשיו חישב לאוכלו ואין מוקצה לחצי שבת, אטו בשברי כלים שנשברו בשבת וחישב עליהם יועיל.

ולעני"ד יש לומר דמהני המחשבה לפני שנעשה פירורים, וכדחזינן (ביצה ל"ג א') לענין בני מעיים, דמהני דעתו לבהמה מערב שבת, ולא נימא בזה בטלה דעתו.

וגם י"ל דבחשב בשבת לפני שנעשה פירורים יועיל. [ולפי זה יש לעיין ברואה כלי שעומד להשבר וחישב על השברים מקודם. ואולי התם גרע].

ב. בעצם הוה מאכל אדם

ושמעתי בשם חכם אחד לבאר באופן אחר, דהא דפירורים לא הוה מאכל אדם, היינו דוקא מכיון שעומדים לבהמה, אבל כשאין בהמה הוה מאכל אדם, ואם כן לא הוה מוקצה כלל.

אך לא נראה בעיני, דהרי אף באיכא בהמות, הרי אינם עומדים לבהמות, שהרי לא בעינן שהבהמה בעיר יהא אצלו, וגם לא שיהא אצל רוב בני העיר.

ותדע, שאף אם מימיו לא נתן פירורים דיליה לבהמות, מכל מקום

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם תמיד בלשון של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה וכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.